

Sosyalist Ülkelerde Sanayileşme ve İstihdamın Bünyesindeki Değişiklikler ⁽¹⁾

*Antoni Rajkewicz*²

Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinde ve Rusya'da istihdamın takip ettiği seyre ait yayınladığı bir makalede 3/ Gh. Lungu, işgücü iştirak nisbetinin çalışma yaşına giren nüfustan daha fazla arttığını açıklamıştı. Bu artış bilhassa, incelemeye konu teşkil eden zaman zarfında, ziraat dışındaki kazanç getiren işlere giren kadın işçilerde kendini göstermektedir. Mr. Lungu ziraat dışında meydana gelen 33 milyon yeni istihdam imkânının yarısından fazlasının (sırasıyla % 52 veya % 41 ve % 11) sanayi ve inşaat sektörlerinde ortaya çıktığını hesaplamıştır. Binaenaleyh sanayileşmenin, sosyalist ülkelerde istihdam hacminin artmasında önemli bir rol oynadığı ve oynamaya halen de devam ettiği açık bir gerçektir.

Biz bu makalemizde, bilhassa aşağıdaki konulara atıflar yaparak bu memleketlerdeki sanayileşmenin işgücü üzerindeki tesirlerini kısaca inceliyeceğiz:

— İktisadî hayatın birinci, ikinci ve üçüncü sektörleri arasındaki bünyevî kaymalar.

— İstihdam politikasının gayeleri, tedbirleri ölçüleri ve metodları ve,

— İşgücünün ikinci ve üçüncü sektörlerde birikmesi karşısında millî ekonominin istihdam şeklinin gelecekteki inkişaf seyri.

1) International Labor Review Vol 94 no. 3 September 1966 P. 286.

2) Institute of Economic and Social Studies, Warsaw.

3) Gh. Lungu. «Doğu Avrupa Ülkelerinde ve Rusya'da nüfus ve işgücü: Bünye ve son gelişmeler» International Labour Review, Vol. 91 No: 2, Feb. 1965. pp. 135 - 148.

İSTATİSTİK VERİLERİN MAHDUT OLMASI :

Bu makale önemli ölçüde istatistikî malûmata dayandığından, bu konuda bazı müşahadeler kaparak işe başlamak iyi olacaktır.

Mukayeseye medar istatistikî donneler elde etmenin bir şartının da bu donnelerin elde edilmesinde kullanılan iktisadî endis ve metodların aynı olması, olduğu açık olarak bilinmektedir. Karşılıklı İktisadî Yardımlaşma Konseyi üyelerinin ilk yaptıkları işlerden birisi de bu sahada araştırmalar ve istişareyi başlatmak olmuştur. Bununla beraber, istatistikî endislerin, standartlaştırılması için tavsiyeler yapacak bunları ekonomik plânlardaki endislerle aynı istikamete sokacak, istatistik toplama metodlarını ve teşkilâtlarını islâh edecek ve istatistikî neşriyatın seviyesini yükseltecek bir devamlı istatistik komitesi ancak 1962 de kurulabilmiştir.

Şimdiden bu sahada bazı ilerlemeler kaydedilmiştir; fakat her sosyalist ülkenin eskidenberi kendisine has istatistik kuruluş ve metodları bulunduğundan istatistikî veriler arasında aynılığı sağlamak uzun vadeli bir iş olmaktadır⁴.

NÜFUS MESELESİ :

1964 yılındaki nüfusların büyüklüğüne göre sosyalist ülkeler şöyle bir sıraya konulabilir: (227,7 milyon), Polonya (31,2 milyon) Yugoslavya (19,3 milyon), Romanya (18,9 milyon), Doğu Almanya (17 milyon), Çekoslovakya (14,1 milyon), Macaristan (10,1 milyon), Bulgaristan (8,1 milyon), Arnavutluk (1,8 milyon), Doğu Avrupa'daki sosyalist memleketlerin ve Rusyanın toplam nüfusu 1950'de 286,2 milyon iken 1964 yılında 348,2 milyona yükselmiştir. Binaenaleyh bu zaman zarfındaki artış 62 milyondur. (% 22'ye yaklaşık); Rusya'daki artış ise tek başına 47,6 milyon olmuştur. (Umumî artışın % 76.8'i).

İlâvedeki Tablo A çeşitli ülkelerdeki nüfus artışının nisbet ve vüs'atını göstermektedir. Bu hâdise, ilgi çekecek araştırmalara kay-

4) W. W. MARTYNOV; Ekonomicheskoe Sotrudnichestvo stron sotsializma i voprosy statistiki (Sosyalist ülkeler arasında iktisadî işbirliği ve istatistikî problemler.) Moskova, 1965, S. 4.

nak teşkil edecek sebeplerden dolayı meydana gelmiştir 5./ Nüfusun temayül seyri belli bir nüfusun iktisadî faaliyetlere iştirak seviyesine, iktisadî gelişmeye, millî gelirin dağılımına, v.s.'ye hiç şüphesiz tesir etmektedir.

En son nüfus sayımlarının neticeleri iktisadî faaliyetlere iştirak nisbetlerinin şu şekilde olduğunu göstermektedir: Rusya 51.0 (erkeklerde 55,2 kadınlarda 47,3), 6./Polonya 47,3 (55;1 ve 40;1) Yugoslavya 45,0 (59,6 ve 31,1), Romanya 59,7 (67,2 ve 52,7), Doğu Almanya 45,1 (53,1 ve 38,3), Çekoslovakya 47,1 (59,5 ve 35,4), Macaristan 49,0 (65,9 ve 33,2), Bulgaristan 54,5 (63,3 ve 45,7), Arnavutluk 53,3. Bu rakkamlar iktisaden aktif olan ve olmayan nüfus arasındaki nisbeti göstermektedir. ki bu da geniş ölçüde nüfusun yaşlılık ve meslek bünyesine bağlıdır: Aktif yaş grubu dışındaki kimselerin nisbeti büyük oldukça, umumiyetle kaide olarak, iştirak nisbeti küçüktür; ziraat sektöründe çalışan nüfusun nisbeti büyük oldukça iştirak nisbeti de büyüktür, çünkü ziraat işlerinde kadınlar geniş ölçüde istihdam edilmektedirler.

Nüfusun yaş bünyesi, sadece iktisaden aktif ve aktif olmayan nüfus arasındaki halihazır nisbet seviyesinden ele alınmamalıdır. İstihdam politikasında mühim olan, nüfusun aşağıda sayılan gruplarının gelecekteki nisbetlerinden meydana çıkarabileceğimiz, istikbale matuf inkişaf seyirleridir: 1- Aktif nüfus, 2- Aktif nüfusun altında kalan gruplar, 3- Aktif nüfusun üstünde kalanlar. Bu zaviyeden, nüfusun en iyi yaş bünyesine sahip olanlar, yani istihdam öncesi yaş gruplarında en yüksek nisbete sahip olan ülkeler Rusya, Polonya ve Yugoslavyadır. (İlâvedeki tablo B'ye bakınız) 1965 de Rusya'da nüfusun aşağı yukarı 3/4'ünü teşkil eden 176 milyon kişi 48 yaşından gençti, (1919 ekim ihtilâlinden sonra doğanlar) bunun

5) Cf. W. Bodrova: «Sdvigi v noselenii evropeiskikh sotsialistich eskikh stran» (Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Nüfus Hareketleri), Voprosy ekonomiki mecmuasının, 1965, 12. sayısında; S. 137-142.

6) Bu rakam münferit tarlalarda çalışanları da kavramaktadır. Bu kategoriye hariç tuttuğumuz takdirde yukarıdaki nisbetler sırasıyla 46,2; 54,7 ve 38,4 olacaktır. 1959 nüfus sayımında 3,62 milyonluk orduda dahil olmak üzere aktif nüfus 99,13 milyon olarak görülmektedir. Yukarıda zikredilen münferit tarlalarda çalışan 9,86 milyon bu rakama dahil değildir. Sovyet istatistikcilerin görüşü, sayımda iktisaden faal olarak gösterilen toplam nüfusun fiilî durumuna nazaran 11,8 milyon kadar bir fazlalık arzettiği, merkezindedir. (Y Hogi vsesoyuznoi perepisi naseleniya 1959 goda (1959 Nüfus sayımından rakamlar) Moskova, 1962, S. 96, 97.

80 milyonu ise ki, umum nüfusun 1/3'üne tekabül etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra doğmuştur. Aynı şekilde Polonya ve Yugoslavya da nüfusun 1/3 'i henüz 20 yaşının üstünde değildir. Bu nokta-ı nazardan durumu en kötü olan ülkeler Doğu Almanya ve Macaristandır.

Yukarıda zikredildiği veçhile, sosyalist ülkelerde nüfus durumunda meydana gelen değişiklikleri iktisadî gelişmeler şekli, hızı ve inkişaf seyri üzerinde tesirler icra etmektedir. Meseleyi biraz basitleştirirsek, büyük bir nüfus artışının olduğu memleketlerde asıl önemli ihtiyaç kâfi derecede mal ve hizmetle yine kâfi ölçüde yeni iş sahası temin etmektir, diyebiliriz. Diğer taraftan, işgücündeki artışın bu kadar önemli olmadığı ülkelerde, daha az emek istihdam eden sanayilere, ziraatin makinalaşmasına ve bunun yanısıra işgücüne mümkün olduğu kadar fazla işçi çekmeye ehemmiyet verilmektedir. Tabiatıyla yukarıdaki hususlar sosyalist ülkelerdeki iktisadî gelişme ile nüfus durumu arasındaki münasebetlerin bütün safhalarını ihtiva etmemektedir. Daha teferruatlı tahliller hem mazisinden, tabii kaynaklarından, teknik şartlarından v.s. sinden gelen hususiyetleri olduğunu göstermektedir. Sanayiî bünyesi ve gelişme hızıyla, istihdam politikası tayin edilirken bu hususiyetler nazarı dikkate alınmaktadır.

İKTİSADÎ GELİŞME VE İSTİHDAMDA BÜNYEVÎ DEĞİŞİKLİKLER :

Hızlı sanayileşme, bütün sosyalist ülkelerdeki çağdaş iktisadî gelişmenin müşterek vasfı halindedir. 1950 - 64 arasındaki hızlı gelişme devresinde bu ülkelerde ferd başına düşen millî gelir 2.5 misli artarken millî gelir de 3 misline çıkmıştı. (İlâvedeki Tablo C'ye bakınız). Bu hızlı artışın başlıca sebebi ikinci sektörde vuku bulan ve millî gelirin husule gelmesinde gittikçe önemli bir rol oynayan sür'atli gelişmedir.

Aynı devre zarfında sanayiî istihsal değer itibariyle dört misli artmıştır. (İlâvedeki Tablo D'ye bakınız). Artış nisbetleri yaklaşık olarak memleketler itibariyle şöyledir: Arnavutluk 8 misli, Bulgaristan 6,1, Romanya 5,8, Polonya 4,6, Rusya 4,2, Yugoslavya 4,1, Doğu Almanya ve Macaristan 3,7, Çekoslovakya 3,4 misli.

Tablodan da anlaşılacağı üzere sınaî istihsalin artış nisbeti bir memlekettten diğerine ve zaman içerisinde değişmektedir. Yapılan yatırımların nev'i ve miktarı, yeni büyük fabrikaların kurulma

durumları bu değişiklikler üzerinde şüphesiz tesir icra etmiştir. Sınai istihsal artışının 3/4'ünün 1950 ilâ 1964 arasında işletmeye açılan üniteler tarafında meydana getirildiği yapılan hesaplardan anlaşıl-maktadır. Bu müddet zarfında 6000 yeni işletme açılmış ve istihsale başlamıştır. (Bunların yarısı Sovyet Rusya'dadır). Halk demokra-silesindeki bu işletmelerin bazıları bilhassa ağır sanayi dalında olan-lar Sovyetlerin teknik yardımları ve açtıkları kredilerle kurulmuş-tur.

Yeni sanayi yatırımlar, halen mevcut fabrikaların yeniden inşaa ve modernleşmesiyle ve aynı zamanda islâh edilmiş teknik organi-zasyon, vardiyaları çoğaltılması gibi kolaylıkların daha kesif bir şe-kilde kullanılması ile birlikte yapılmaktadır.

1950 ile 1964 arasında 4/5'i sanayide ve 1/5'i inşaatta olmak üzere ikinci sektörde (sanayi, inşaat) 22 milyon yeni işin yaratıl-dığı tahmin edilmektedir. Sanayideki istihdam artışının 2/3'ü yeni sınai işletmeler, geri kalan 1/3'ü ise 1950'den önce inşa edilen fab-rikaların modernizasyonu vardiya sayısının çoğaltılması inşaat sek-törü tarafından meydana getirilmiştir.

İkinci sektörün dahilinde bütün iktisadî gelişmeyi hızlandırılacak değişiklikler meydana gelmiştir. Ezcümle bütün bir ekonomi-nin verimliliğini artıracak sanayii dallarına öncelik verilmiştir. Bun-lar elektrk enerjisi, metal ve kimya sanayii kollarını içine almak-tadır. Metal ve kimya sanayii kollarındaki istihsal 7 misli artmıştır. Bu alanda da artışlar memleketlere göre değişiklikler arzmiştir. (İlâvedeki Tablo E'ye bakınız).

Umumî sanayii istihsalin, içinde metal, kimya ve elektrik sa-nayii kollarının istihsal endisleri de millî gelirin inkişaf seyrini mukayese edersek bu sanayii dallarının iktisadî inkişafın süratlen-mesinde nasıl öncü bir rol oynadığını müşahede edebiliriz.

Bu sanayii dallarına verilecek öncelik istihdamın bünyesinde de inikâsını bulmaktadır. 1963 senesinde Doğu Almanya'da, Macaris-tan'da, Rusya'da, Polonya'da ve Çekoslavakya'da sanayii sektörün-de istihdam edilenlerin % 50'den fazlası elektrik istihsalı, metalurji kimya ve makina imali sanayii kollarında çalışmakta idiler. (İlâve-deki Tablo F'ye bakınız).

İkinci sektördeki hızlı gelişme sadece sınai istihdamda bir artış meydana getirmekle kalmadı (Tablo G'ye bakınız) fakat aynı zaman-da istihdam bünyesinde değişiklere yol açtı. Bütün sosyalist ülke-lerde, sayıları yaklaşık olarak 10 milyon azalan ziraat sektöründe

çalışan kimseler, sanayideki işçi ihtiyacının 1/3'ünü inşaattaki, işçi ihtiyacının ise 3/4'ünü karşılamışlardır. Endüstri sektörünün işçi ihtiyacından geri kalan hali hazırda şehirde yaşayan gençlerden ve kadınlardan temin edilmiştir. Bunlara ilâveten, bilhassa devlet mülkiyeti altında gelişen ikinci sektör, zanaatkârların, hususi atölye sahiplerinin, küçük hususi teşebbüslerde çalışan işçilerin bir kısmını da istihdam etmiştir; Rusya'da 1956 ve 1960 yıllarında bu sektör, sanayi ve el sanatları kooperatifleri üyelerinden yaklaşık olarak 1,7 milyon kişiyi kendisine çekmiştir. Bu tip transferlerin ikinci sektörde meydana gelen istihdam artışının yaklaşık olarak 1/5'ini (4 milyonun üstünde) teşkil ettiği hesap edilmektedir. Ziraat sektörünü terkeden bazı çiftçiler ticaret, nakliyat, âmme servisleri gibi hizmet sektöründeki yerlerde iş buldular. 1950 ilâ 1964 arasında 3. sektörde istihdam edilen kimselerin sayısı onsekiz milyon artmıştır. Bunların büyük bir kısmı, hemen hemen umumî artışın 4/5'i, meslekî mekteplerden veya liselerden mezun olmuşlardır.

İkinci sektördeki umumî istihdam artışının nisbeti yaklaşık olarak % 75'i bulmuşken, 3. sektördeki artış % 50'yi çok az geçmiştir. Aynı zaman zarfında sektörde çalışan insanların sayısı % 15 kadar azalmıştır. Yukarıda zikredilen tahminlere dayanılarak istihdamın birinci, ikinci, ve üçüncü sektörler arasındaki 1950'de % 52, 25 ve 23 olan nisbetlerden 1964 de % 35, 35 ve 30 geçtiği söylenebilir.

Böylece onbeş yıllık bir müddet zarfında birinci sektördeki istihdam hacmi % 17'lik eksilme gösterirken ikinci sektör % 10, üçüncü sektör ise % 7'lik bir artış kaydetmiştir. Bunlar süratli bir sanayileşme devresinin karakteristik rakamlarıdır. Bu nisbetlerin yüksek oluşunda sanayi ve inşaat sektöründeki emek talebi önemli bir rol oynamıştır. Aşağıdaki bir numaralı tablo 1950 - 1964 arasında bütün Doğu Avrupa sosyalist ülkeleri ile Rusya'daki istihdam dağılımında vuku bulan değişiklikleri göstermektedir.

Yukarıdaki tahlillerimize mevzu teşkil eden bütün ülkelerde müşterek bir temayül ortaya çıkmaktadır: İkinci sektördeki istihdamı teşvik etmek. Bu listede yer alan ülkeler arasında ikinci sektördeki istihdam nisbetinin üçüncü sektörden az olduğu tek bir memleket yoktur. 5 ülkede birinci sektör hâlâ en büyük nisbeti muhafaza etmekte ve bunların üçünde (Arnavutluk, Romanya, Yugoslavya) bu sektör aktif nüfusun hâlâ yarısından fazlasını istihdam etmektedir; tabiatıyla bu nisbette vakitlerini çiftlik işleri ile ev

işleri arasında taksim eden kadınlar büyük bir yer işgal etmektedirler.

Tablo : I

1950 ve 1964'de İktisaden faal nüfusun sektörler itibariyle yüzde dağılışı

Memleketler	Birinci Sektör		İkinci Sektör		Üçüncü Sektör	
	Ziraat ve Ormancılık		Sanayi ve İnşaat		Geriye Kalan Faaliyet Dalları	
	1950	1964	1950	1964	1950	1964
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Rusya	48	33	27	35	25	32
Polonya	57	45	23	30	20	25
Yugoslavya	70	57	15	22	15	21
Romanya	74	58	14	24	12	18
Doğu Almanya	23	17	45	48	32	35
Çekoslovakya	39	22	36	46	25	32
Macaristan	52	32	23	37	25	31
Bulgaristan	75	48	13	32	12	20
Arnavutluk	85	68	7	17	8	15

Kaynak: Mir sotsializma v tsifrakh i faktakh 1964 (The socialist world in facts and figures, 1964) (Moscow, 1965) P. 12, ve münferit ülkelerin yıllık istatistikleri.

İlk sektördeki istihdamda en önemli eksiliş Bulgaristan'da vuku bulmuştur. (27 derecelik); aynı zaman zarfında ikinci sektörde 19. üçüncü sektörde ise 8 derecelik artışlar vuku bulmuştur. Bulgaristandan sonra nazarı dikkati çeken ikinci ülke Macaristan'dır. Birinci eksiliş 20, ikinci ve üçüncü sektördeki artışlar sırasıyla 14 ve 6 derece olmuştur. Geriye kalan memleketlerde durum sırasıyla şöyledir; Çekoslovakya (-17 + 10 + 7), Arnavutluk (-17 + 10 + 7), Romanya (-16 + 10 + 6) Rusya (-15 + 8 + 7), Yugoslavya (-13 + 7 + 6), Polonya (-12 + 7 + 5), Doğu Almanya (-6 + 3 + 3). Bu rakkamlar bütün sosyalist ülkelerde istihdam bünyesindeki değişikliklerin aynı ölçüde olmasa da, aynı inkişaf seyrini takip et-

tiğini göstermektedir. Sosyal iş bölümü sayesinde yapılan terakki-lerin, emek prodüktivitesinin ve millî gelirin artmasında ve bunların neticesi olarak da zamanla hayat seviyesinin yükselmesinde çok önemli bir rol oynadığı şüphesizdir. Süratle sanayileşme politikası sosyalist ülkelerde birçok iktisadî ve sosyal faydalar sağlamıştır. Bunlardan en gözle görünür olanları modern endüstri sektörünün inkişafı ve işgücünün ziraatten sanayi ve hizmetler sektörüne kaymasıdır.

SÜRATLİ BÜNYEVİ DEĞİŞİKLİK VE İSTİHDAM POLİTİKASI :

Tam istihdam, tabiatıyla, sosyalist ülkelerdeki istihdam politikasının umumî bir prensibidir. Tatbikatta bunun mânası, çalışmaya muktedir ve bir iş arayan şahsın, eğer başka geçinme imkânları yoksa, bedeli ödenen bir iş bulmasıdır. Bu prensip, bütün sosyalist ülkelerin Anayasalarında zikredilen çalışma hakkında neş'et etmektedir.

Bu istihdam politikasının teferrüatlı metotları, vazifeleri ve gayeleri, tabiatıyla her ülkenin özel şartlarına bağlıdır. Fakat bunun mânası bütün sosyalist ülkelere has bazı müşterek masraflarının mevcut bulunduğu demek değildir.

Bu vasıflar umumiyetle şunlardır: Şehirdeki işsizliği ve ziraatteki fazla nüfusu bertaraf edici tedbirler, mahalli iş piyasalarında bir muvazene temin etmek maksadiyle iç göçün organizasyonu, kadınların istihdamını sağlamak, millî iktisadî ve kültürel ihtiyaçlara uygun olarak teknik veya yüksek tahsilli personelin plânlı bir şekilde sektörler ve faaliyet dalları arasında dağıtılması ve bu ihtiyaçları karşılamak için eğitim projelerini organize etmek. Bu tedbirler işgücünün en rasyonel kullanılmasını imkân dahiline sokacak yolların ve vasıtaların araştırılması ile birlikte yürütülmektedir. Fert olarak işçinin kendi gaye ve arzuları ile bir bütün olarak millî ekonominin hedef ve vazifelerini bağdaştırmak lüzumludur. Bu çözümü kolay bir problem değildir ve uzun devre ile uygun iktisadî, sosyal, psikolojik ve idarî tedbirlerin alınmasını icap ettirmektedir.

Harpten sonraki yeniden inşa faaliyetlerinin hızlı bir seyir takip etmesi ve süratli bir sanayileşme siyaseti muvacehesinde sosyalist ülkelerin istihdam politikasının başlıca hedefi istihdam imkânlarını genişletmek olmuştur. Başlangıçta bu erkeklerin ordudan, temerküz kamplarından, cebri çalışmadan normal hayata dönmesiyle ve

kadınların ücret karşılığı olan işlerde çalışmaya başlamasıyla mümkün oldu. Müteakiben köylerden şehirlere büyük göç hareketleri vuku buldu. Köylerden gelen erkeklere en büyük ihtiyaç inşaat sektöründe idi. 1934 - 1953 arasında bu faaliyet dalı, ziraat dalı dışındaki umumi istihdam artışının 1/4'ünü kullandı. Bu devre zarfında bütün sosyalist ülkeler, işgücünün, nüfusun fazla yığıldığı ziraî bölgelerden yatırım projelerinin bulunduğu yerlere organize ve gönüllü bir şekilde götürülmesinden ibaret olan bir metod kullandılar. İstihraç ve metalurji sanayii için işgücü temini aynı metod kullanılarak yapıldı. Büyük sanayi merkezlerinin dışındaki bölgelerden insangücü transferi buna muvazi olarak arttı. Bu hal, çiftlikleri umumiyetle en verimli işgücünden mahrum etti.

Netice olarak, ziraatte istihdam edilen aktif nüfusun bünyesinde kötü istikamette bir değişiklik oldu, meselâ yaşlı işçilerin ve kadınların nisbeti arttı. İşgücü sıkıntısının en çok hissedildiği bölgelere, hasat zamanında, gençlerden müteşekkil özel grupleri, askerleri, sanayi işçilerini ve başkalarını göndermek lüzumlu hale geldi.

İşgücü problemleri ziraatin inkişafını engelleyen tek âmil değildir. Gıda istihşâlinin artışındaki yavaşlığın asıl sebebi ziraatteki yatırımların hacminin ihtiyaçlar muvacehesinde gayri kâfi olmasıdır (bilhassa ziraî makinalar ve gübre sahasında). Bizzat köyün içinde işgücünün sosyal bölümüne de dikkat edilmiştir. Çiftçilerin meskûn oldukları yerlerdeki çeşitli hizmet şekillerinin eksik olması, ve bu halin ziraî istihşâlin kesifleştirilmesi ve rasyonel metodların tatbiki üzerindeki menfi neticeleri bütün sosyalist ülkelerde müşahede edilmiştir.

Bir kaç sosyalist memlekette, ziraat sektöründe görülen yavaş inkişaf ve düşük verimlilik bütün bir iktisadî gelişmeyi önlemek istidadını göstermiştir. 7/ Ve bu muvazenesizliği gidermek için bazı tedbirler alınmıştır. Bu istihdam politikasının başlıca hedefleri arasında şunlar vardır: Köy ile şehir arasındaki göçün tanzim edilmesi, ziraat için çalışan sanayii dallarına işgücü teminine öncelik verilmesi, hizmetlerin gelişmesinin teşviki, eğitim programlarının genişletilmesi, vasıflı işçilerin ziraatte çalışmasını tanzim gayesiyle bazı

7) Sosyalist ülkelerde 1950 - 1963 yıllarında ziraî istihşal trendi 1950=100 olmak şöyle idi: S.S.C.B. 157; Polonya 129, Yugoslavya 152; Romanya 183, Doğu Almanya 113, Çekoslovakya 119, Macaristan 126, Bulgaristan 186. (Biuletyn Statystyki miedzynarodovez, (Milletlerarası istatistik bülteni) Warşova, G.U.S.N. 1/1966 S. 16.

müşevviklerin tesbiti. Bu mesele, kış mevsiminde köylerdeki işgücüne verimli istihdam imkânları bulmak konusuyla sıkı irtibat halindedir.

Bu meselede. "küçük sanayi" politikası tavsiye edilmiştir. Böylece köylerde, muayyen mevsimlerde çalışan atölyeler açılacak, ev sanayii, el sanayii, el işleri vs. teşvik edilecektir.

Ana problemlerden birisi de hiçbir endüstri ünitesinin bulunmadığı küçük şehirlere bunlardan birinin kurulmasıdır. Bütün sosyalist ülkelerde kendi inkişafı için takip edecekleri modeller münakaşa edilmiştir. Umumiyetle bu münakaşalarda, Budapeştenin tek başına yekûn nüfusunun yaklaşık olarak % 20'sini ihtiva ettiği Macaristan misalinde olduğu gibi, büyük iktisadî ve idarî merkezlerin nüfus kesafetini azaltıcı tedbirler yer almaktadır.

Şehirlerin ve bilhassa büyük sanayi merkezlerinin nüfuslarındaki büyük artış sosyalist ülkelerin istihdam siyasetini bir takım çok karmaşık meselelerle karşı karşıya bıraktı. Göç hareketinin tanzim meselesine ilâve olarak diğer iki problem öncelikle önem arz etmektedir: İşgücü iştirak nisbetindeki artış ve istihdam bünyesindeki değişikliğin gerektirdiği hünelerinin gençlere öğretilmesi. İlk meselede çocuklu kadınların çalışmaları, (Onlara bazı kolaylıklar, uygun çalışma saatleri ve kantin imkânları sağlanarak) temin edilmiş ve aynı zamanda bir meslek edinmeleri şansı kendilerine verilmiştir. Kadınların sanayide çalışmaları hizmetler sektöründeki istihdamı da artırdı, bu da kadınlar için daha çok istihdam imkânı ortaya çıkardı. Sanayide çalışan sekiz veya on kadına karşılık hizmetlerde bir kadının istihdamı gerektiği hesap edilmiştir.

Bütün sosyalist ülkelerde, hem mutlak rakkam olarak ve hem de genel istihdam yekûnu içindeki nisbet olarak, kadın istihdamında bir artış vuku bulmuştur. İş piyasası mekanizması bu oluştta gittikçe azalan bir rol oynamaktadır. Liselerde ve teknik öğretimde meslek kazanan kadınların sayısının gittikçe artması vakıası onları kendiliğinden bir kazanç getiren istihdam şekline sevk etmektedir. Polanyada yapılan araştırma kadınların iktisadî faaliyetlere iştirak nisbeti ile tahsilleri arasında mutlak bir münasebetin olduğunugöstermektedir. Böylece 1960'da şehirlerde yaşayan 18 ilâ 29 yaş arasındaki 1000 kadından yüksek tahsilli olanların 883'ü orta teknik tahsilli olanların 777'si, temel teknik eğitim görenlerin 673'ü, ilk tahsilini tam olarak yapanların 546'sı ve ilk tahsilini bitiremeyenlerin 429'u iktisaden faal bulunuyorlardı.

Mektebi terkedenler yönünden de durum yukarıdakinin benzeridir. 15 sene önce ziraat dışında istihdam edilen 100 kişiden ortalama olarak 20 ile 30'u yüksek ve mesleki mekteplerden mezun iken bugün bu rakkam 70 ilâ 80 arasındadır. Bütün sosyalist ülkelerdeki orta ve yüksek tahsilin gelişmesi yeni istihdam edilen işçilerin vasıflarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Ayrıca devamlı eğitim sistemi yanında işyerinde eğitim imkânları da arttırılarak işçilerin tam olarak vasıf kanzanmaları sağlanmaktadır. Bazı ülkelerde işçi talebe sayısı eğitim görenlerin ekseriyetini teşkil etmektedir; meselâ Rusya'da 1964 - 65 senesinde yüksek okullara devam eden 3 milyon 608 bin talebeden 1 milyon 514 bini sadece talebe idi. 506 bini gece sınıflarına devam ediyor, 1 milyon 588 bini ise dışardan tahsilini yapıyordu. Orta dereceli meslek okullarında da ekseriyet ücretle çalışan talebelereydi 8/.

Kısaca, iktisadi gelişme oldukça istihdam siyasetinin görüş zayıflığı ve hedefleri değişmektedir. Ağırılık noktası kantiteye değil ve fakat kaliteye doğru kaymakta ve yüksek derecede vasıf problemi stratejik bir faktör haline gelmektedir.

İstihdam İllerinin ve Aktif İstihdam Politikasının İstikbaldeki İnkişafı

Sosyalist ülkelerde halen takip edilen istihdam politikası şiddeti gittikçe azalan bir doğrudan doğruya müdahale sistemine dayanmaktadır. Bu metodlar, yeni yatırımların başladığı harpten sonraki iktisaden kendisine gelme devresinde lüzumluymuş ve kitle halinde toplama, göç hareketlerinin organize edilmesi, tahsil süresinin azaltılması gibi tedbirleri ihtiva ediyordu. Bugün ise nazari dikkatler, istihdam politikasıyla sanayi mahallî ve vasıflı işçi talebinin koordine edilmesi metodlarına çevrilmiştir. Bunun manası ise, yeni sanayi tesisleri kurulurken emre hazır vasıf ve emek arzını gözönünde bulundurma ve bu emek arzının en rasyonel bir şekilde kullanılmasını sağlamak hedefine göre yatırım plânları hazırlamaktır. Aynı zamanda istikbalde duyulacak vasıf ihtiyaçlarına cevap verici tarzda eğitim sisteminin bünyesini tadil etmektedir.

Her iki gayede uzun vâdeli bir ele alış tarzını gerektirmektedir. meselâ iktisadî ve kültürel gelişme plânları en azından on senelik bir

8) Narodnoe Khozyaistvo, S.S.S.R. 1964 (S.S.C.B.'nin Millî Ekonomisi: 1964) Moskova, 1965, S. 678.

devreyi ihtiva etmelidir. Bu tip plânlar halihazırda bütün sosyalist ülkelerde caridir.

Bütün memleketler, başlangıçta, istikbaldeki istihdam ihtiyaçlarını ve şeklini önceden tesbit edebilmek için bizzat kendi metodlarını ortaya koymaya gayret ettiler, 1964 senesinde Berlin'de önceden tesbit metodlarının geliştirilmesi gayesiyle yapılacak işbirliğini müzakere etmek için bir uzmanlar toplantısı yapıldı. İstihdam ve eğitim-plânlanması, sosyalist ülkelerdeki araştırma konularının seçilmesi, eğitim ve istihdam projelerinin standartlaştırılması gibi mevzular hakkında tebliğler bu toplantıda münakaşa edildi. Toplantı aynı zamanda eğitim ve öğretim ekonomisi konusuna da ilginin yönelmesine yardım etti.

1965'te Sofya'da toplanan bir uzmanlar grubu bir önceki sene zarfındaki araştırma ve incelemelerinin neticelerini ortaya koydular. Bu uzmanlar iktisadî hesap metodlarını kullanarak çeşitli iktisadî gelişme nisbetlerine göre istihdam ve eğitim modelleri meydana getirdiler. Bu maddelerin tatbikî değerleri, mikro ekonomi olarak büyük sanayi ünitelerinde, makro ekonomik olarak ise bütün millî ekonomik ve çeşitli dalları ölçüsünde kontrol edildi. Değişik tip okullarda çeşitli meslek ve ihtisaslar için yapılan eğitim maliyetini hesap etme gayesiyle de bir teşebbüs yapıldı.

Geçmiş tecrübelerden, gelecekteki istihdam şekillerini önceden görme ve plânlama metodlarını geliştirmeye gayret etmede, aşağıdaki neticeler çıkartılabilir:

1. Çeşitli metod ve tekniklerden istifade ederek bir çok istihdam ve eğitim projelerini hazırlamak önemli bir hususuttur: bu sebepten dolayıdır ki metod ve araştırmalar hakkındaki bilgilerin milletlerarasında devamlı bir surette teati edilmesi hareketi daima teşvik edilmelidir; iktisaden en fazla gelişmiş ülkelerin istihdam ve eğitim sistemleri hakkında teferruatlı incelemelere ihtiyaç vardır. Böylece iktisaden gelişen ülkeler onların geçirmiş oldukları tecrübelerden istifade etmiş olacaklardır.

2. Eğitim ve istihdam plânları sıkı bir şekilde birbirleriyle irtibatlı hale getirilmelidir; bu plânlarda tek bir terminoloji, istatistik endisleri, sistemler ve aynı zamanda devreleri kullanılmalıdır.

3. Plânlama presüdüünde devamlılık olmalıdır, meselâ her bir plân devresinin endisleri kendisinden bir önceki devreninkileriyle irtibatlı olmalıdır; ana istihdam ve eğitim plânu on senelik bir dev-

reyi kapsamalı ve muntazam olarak en son durumu aksettirecek hale getirilmelidir.

4. Her plân aşağıdaki kriterlere dayanan teferruatlı esasları ihtiva etmelidir: Sanayiinin mahalli (iktisadî bölge ve geniş idarî ünite olarak), aranılan vasıflar (meslekî ve daha kısa vadeli devreler için ihtisaslaşma yönünden), millî ekonominin ana ve tâli bölümleri v.s. Plânda ayrıca yatırımların ve diğer masrafların hesapları da yer almalıdır.

İstihdam ve eğitim plânlarına dair yapılan araştırmaların bütün teferruatını ve varılan kesin neticeleri bu makale çerçevesinde belirtmek imkânsızdır. Bununla beraber, Avrupa'nın sosyalistler ülkelerinin ve Rusya'nın gelecek 10 yıl içinde 20 ilâ 22 milyon yüksek ve orta dereceli meslek okulları mezunlarını eğitmek mecburiyetiyle karşı karşıya olduğunu ve bu müddet zarfında istihdamdaki umumî artışın 30 ilâ 32 milyonu bulacağını hatırlatmakta fayda vardır. Eğitim masraflarının millî gelirin % 2 ilâ % 3'ünü bulacağı tahmin edilmektedir.

Sosyalist ülkelerin iktisadî inkişaflarına dair yapılan bir araştırmadan ve karşılıklı İktisadî Yardımlaşma Konseyinin hazırladığı işgücünün milletlerarası dağılımı plânlarından bu memleketlerdeki işgücünün ve iktisadî durumun istikbalde ne gibi bir şekil alacağını görebiliriz. İktisadî inkişafın, şahıs başına düşen millî gelir ve sınaî istihsal rakamlarıyla açıklanan farklılık dereceleri tedricen kaybolmaktadır; hayat standartlarında bir yükselme, azalan çalışma saatleriyle birlikte devamlı bir tam istihdam ve ekonomik, ilmî, kültürel sahada daha sıkı bir milletlerarası işbirliğinin vukuu beklenmektedir. İşgücünün ilerde ne ölçüde değişeceğini bugünden görmek müşküldür. Bununla beraber gelecekteki ilk birkaç yılın, iktisadî hedeflere erişmede beşerî kaynakların en rasyonel bir şekilde kullanılmasını sağlamak gayesiyle millî istihdam ve eğitim sistemlerinin islâh edilmesine tahsis edileceği daha çok muhtemeldir.

Gelecekte istihdamın hangi şekli alacağına dair başka araştırmalar da yapabiliriz. Son birkaç sene içerisinde, daha önceden sosyalist iktisat teorisinin ayrılmaz bir kısmı kabul edilen umumî istihdam bünyesi içinde madde istihsalinde kullanılan istihdamın tayin edici rolüne ait doktrin kısmen revize edildi 9. / Madde istihsalinde

9) Meselâ bakınız: W Brus «To count or not to count» in Eastern European Economics. Nev-york, 1962 No. 1 ve I.L.Stoliarav: «Lavos of development of the nen productive sphere during the transition to Communism» Problems of Econics, te Nev-york, 1965, Cilt VII, Sayı 10.

çalışan işgücünün umum işgücü içindeki yüzdesinin hafif bir şekilde azalmaya başladığı, bütün sosyalist ülkelerin istatistiklerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu durum artık iktisadî gelişmenin icapları ile bağdaşmaz olarak kabul edilmektedir. Bu inkişafı ölçen en iyi miyarlar şahıs başına düşen millî gelir, işçi istihsalı başına isabet eden işin sosyal produktivitesi ve iktisadî sektörler itibariyle istihdamın bünyesidir.

Bu makalenin başlangıcında 1950 ve 1964 yılları içinde istihdamın bünyesine ait tahminler zikredilmişti. Gelecekteki değişikliklerin istikametine dair acaba hangi hipotezler ileri sürülmektedir? Biz burada bunlardan birini, Varşova İktisadî ve Sosyal Etüdler Enstitüsü tarafından yapılmış olanını zikredeceğiz. Bu hipoteze göre ancak 1980 yılında birinci ve ikinci sektörlerin herbiri umum istihdam hacminin beşte ikisini işgal edecekler, beşte biri ise birinci sektörde istihdam edilmiş olacaktır. (II no.lu tabloya bakınız.)

Bütün hipotezler gibi bu da bir tezatlar kaynağı olmaktadır 10./ Bununla beraber, birçok memleketleri içerisine alan bir grup için bir hipotez ortaya koymak bir ülke için aynı hipotezi ileri sürmekten daha kolay gözükmektedir. Bu durumda iktisadî gelişmenin benzer seviyesinde bulunan ülkeleri bir grup olarak ele almak mümkündür. Böylece, ekonomik gelişmenin en yüksek seviyesinde bulunan ülkeler birinci grubu teşkil etmektedirler, bunlar Alman Halk Demokratik Cumhuriyeti, Çekoslovakya ve Rusya'dır, ikinci grupta Macaristan ve Polonya, üçüncü grupta Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya vardır. (Gerekli donneler mevcut olmadığı için Arnavutluk burada gösterilmiştir.)

1980 yılından önce birinci grup memleketler arasında ekonomik gelişmede musavatın ortaya çıkacağı faraziyesinden hareket edilmektedir. Bunun mânası birinci sektörde istihdam edilen işgücünde % 15 ilâ % 25 arasında bir eksiliş, ikinci sektörde % 40 ilâ % 50 arasında bir artış, üçüncü sektörde ise % 35 ilâ % 45 arasında bir yükselişin görüleceğidir. İkinci gruptaki ülkeler için aşağıdaki tahminler yapılmıştır. Birinci sektör için % 25 ilâ 30, ikinci sektör için % 40 ilâ, %45, üçüncü sektör için % 30 ilâ 35, aynı şekilde üçüncü grup için durum şöyledir: Birinci sektör % 30-35, ikinci sektör % 35-40, üçüncü sektör % 30-35.

10) Yukarıdaki faraziyelere göre, 1980 de takriben 210 - 220 milyonu işgücü olmak üzere toplam nüfus 400 milyona ulaşacaktır.

Tablo : II

*Rusya'da ve Sosyalist Avrupa Ülkelerinde Sektörler
İtibariyle gelecekteki istihdam Bünyesinin Temini
Durumu (Yüzdeler)*

<i>Seneler</i>	<i>Yekûn</i>	<i>Birinci Sektör</i>	<i>İkinci Sektör</i>	<i>Üçüncü Sektör</i>
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1964 — 1965	100	35	35	30
1970	100	30	38	32
1975	100	25	40	35
1980	100	20	40	40

Üçüncü grupta işgücünün üç sektör arasında eşit bir şekilde dağılacığının muhtemel olduğu zannedilmektedir.

Yukarıdaki hipotezlerde, üçüncü sektörde istihdamın, artacağı, ziraatte istihdam edilen işgücünün önemli bir şekilde azalacağı ve ikinci sektörün mustaker kalacağı faraziyesinden hareket edilmektedir. Bu tahminler aynı zamanda büyük çapta bir mesken inşaatının vuku bulacağı, ziraatın tamamen mekanize olacağı ve her bir istihlâl ünitesi başına sarfedilen iş saatlerinde önemli bir düşüşün ortaya çıkacağı faraziyelerini ihtiva etmektedirler. Bütün bu fikirler sosyalist ülkelerin 1970 senesine kadar hizmetlerin yayılması diye isimlendirilen safhaya girecekleri inancına dayanmaktadır. Bunun mânası yeni teknolojik metodların ve çalışanların vasıflarını devamlı bir şekilde artıran kültürel ve sosyal kuvvetlerin tesirleri neticesinde üçüncü sektördeki istihdam artışını ikinci sektörden çok daha fazla olacaktır. Bu, her tip okullarda ilmi merkezlerde, sosyal müesseselerde, v.s.'lerdeki istihdamın önemli bir şekilde artmasını gerektirecektir. Nihayet, dinlenme imkânları ve nakliyat için bir pazar yaratmak gayesiyle motorlu araçların istihsalinde önemli bir gelişme beklenmektedir.

Tablo : A.

1950 ve 1964'de Rusya ve Avrupadaki Sosyalist Ülkelerin Nüfusları

Memleketler	1950'deki Nüfus		1964'deki Nüfus		Nüfus Artışları		
	Milyon	%	Milyon	%	Milyon	Milyon	%
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
T o p l a m	286.22	100.0	348.2	100.0	121.7	62.0	100.0
Rusya	180.1	62.9	227.7	65.5	126.7	47.6	76.8
Polonya	24.8	8.7	31.2	9.0	125.8	6.4	10.3
Yugoslavya	16.4	5.7	19.3	5.5	117.7	2.9	4.7
Romanya	16.3	5.7	18.9	5.4	115.9	2.6	4.2
Doğu Almanya	18.4	6.4	17.0	4.9	92.4	1.4	2.3
Çekoslavakya	12.4	4.3	14.1	4.0	113.7	1.7	2.7
Macaristan	9.3	3.3	10.1	2.9	108.6	0.8	1.3
Bulgaristan	7.3	2.6	8.1	2.3	113.0	0.8	1.3
Arnavutluk	1.2	0.4	1.8	0.5	150.0	0.6	1.0

Kaynak: Ülkelere ait istatistik yıllıkları.

Tablo : B.

Yaş gruplarına göre nüfus (yüzde olarak bütün yaş grupları) 100)

Memleketler	Sayım veya Tah- minlerin yapıldı- ğı Yer	19 ve Da- ha Küçük	Yaş Grupları		
			20—39	40—63	65 ve Yuk.
			(4)	(5)	(6)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Rusya	1. 1.61	36.8	18.1	35.3 ⁽¹⁾	9.8 ⁽²⁾
Polonya	31. XII.64	40.2	28.2	25.0	6.6
Yugoslavya	31. XII.63	38.5	32.5	22.7	6.3
Romanya	1. XII.64	34.6	31.8	26.1	7.5
Doğu Almanya	31. XII.64	28.9	26.9	29.7	14.5
Çekoslavakya	31. XII.63	34.5	26.8	29.3	9.4
Macaristan	1. 1.64	31.7	38.5	29.9	9.9
Bulgaristan	31. XII.60	33.5	32.2	27.1 ⁽¹⁾	11.6 ⁽²⁾

Kaynak: Roczhik Statystyczny 1965 (1965 İstatistik Yıllığı) Varşova 1965, S. 556.

1) 49 - 59 yaş grubu 2) 60 ve daha yukarı yaşlar.

Tablo : C.

Millî Gelir, 1950—1964 (1950=)

<i>Memleketler</i>	<i>Millî Gelirdeki Artış</i>	
	<i>Toplam</i>	<i>Adam Başına</i>
(1)	(2)	(3)
Rusya	339	268
Polonya	262	208
Yugoslavya	259	219
Romanya	377	325
Doğu Almanya	298	320
Çekoslavakya	221	196
Macaristan	227	210
Bulgaristan	366	282
Arnavutluk	1) 1963 297 1)	205 1)

Kaynak: Rocznik Statystyczny 1965, a.g.e, S. 563.

Tablo : D.

Sınai İstihsalin İnkişaf Seyri (1950—1964)

<i>Memleketler</i>	<i>1964'de İn- deks</i>	<i>Sene Ortasındaki İnkişaf Nisbeti (%)</i>			
		<i>1950=100</i>	<i>1951—55</i>	<i>1956—60</i>	<i>1961—64</i>
Rusya	420	13.1	10.4	8.5	10.9
Polonya	460	16.2	9.9	8.5	11.5
Yugoslavya	410	—	—	11.4	12.8 1)
Romanya	580	15.3	10.9	14.0	13.3
Doğu Almanya	370	13.3	9.2	5.9	9.7
Çekoslavakya	340	11.0	10.7	4.6	9.1
Macaristan	370	13.1	7.9	8.5	9.8
Bulgaristan	610	15.8	15.7	11.0	13.9
Arnavutluk	800	—	—	7.0	18.6 2)

Kaynak: Ekonomike stran sotsializma, (Sosyalist Ülkelerin Ekonomisi) Moskova, 1969, S. 9.50 ve 273.

1) 1955 - 1964.

2) 1951 - 1961.

Tablo : E.

Kimya ve Metal Sanayiinde İstihsal Artışı (1950—1964)

Memleketler	Sıradaki İstihsal Toplam	İndeksi Metal	(1950 = 100)	
			Kimya	
(1)	(2)	(3)	(4)	
Rusya	422	698	690	
Polonya	463	1.385	834	
Yugoslavya	405	770	842	
Romanya	578	1.112	1.657	
Doğu Almanya	369	519	389	
Çekoslavakya	337	565	654	
Macaristan	369	504	775	
Bulgaristan	602	1.368	1.493	
Arnavutluk	797	—	—	

Kaynak: Mir Sotsializma v tsifrakı: faktakh (Olaylar ve rakamlarla Sosyalist Dünya, 1964) Moskova, 1965, S. 146.

Tablo : F.

*Sanayiın üç dalında çalışanların nisbeti 1963'de
(Sanayideki istihdamın toplamı = 100)*

Memleketler	Elektrik Enerjisi ve Metalurji	Makina İstihsalı	Kimya	Üçüncü Toplam
Rusya	14.0	35.1	3.5	52.6
Polonya	18.0	28.0	6.4	52.4
Yugoslavya	20.2	23.8	4.3	48.3
Romanya	15.2	23.9	5.0	44.1
Doğu Almanya	16.0	43.5	11.0	70.6
Çekoslavakya	14.3	33.6	3.5	51.4
Macaristan	20.0	29.1	4.7	53.8
Bulgaristan	12.0	19.2	3.7	34.9

Kaynak: Ülkelerin istatistik yıllıkları.

Tablo : G.

Sanayi ve İnşaat İstihdamın Gelişmesi 1950—1964 (Milyon)

Memleketler	1950			1964		
	Toplam	Sanayi	İnşaat	Toplam	Sanayi	İnşaat
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Rusya	16.7	14.1	2.6	31.3	25.9	5.4
Polonya	2.5	2.0	0.5	4.4	3.5	0.9
Yugoslavya	0.7	0.5	0.2	2.1	1.7	0.4
Romanya	1.0	0.8	0.2	2.1	1.6	0.5
Doğu Almanya	3.3	2.9	0.4	3.6	3.2	0.4
Çekoslavakya	2.1	1.7	0.4	3.0	2.5	0.5
Macaristan	0.9	0.8	0.1	1.8	1.5	0.3
Bulgaristan	0.5	0.4	0.1	1.2	1.0	0.2
Arnavutluk	0.5	—	—	0.2	—	—

Kaynak: Ülkelerin İstatistik Yıllıkları.

Tercüme : Dr. Nevzat YALÇINTAŞ